

ERTUĞRUL MEŞE
Mukaddesatçı Anti-Kemalizm

ERTUĞRUL MEŞE 1974'te Sivas-Gemerek'te doğdu. Yaşamının önemli bir dönemi Kayseri'de geçti. Süleyman Demirel Üniversitesi'nde sosyoloji okudu ve aynı alanda Selçuk Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptı. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde 2022 yılında tamamladığı *Türkiye'de Mukaddesatçı Anti-Kemalizm (1945-1960)* adlı doktora teziyle I. Doğan Avcıoğlu Ödülü'ne layık görüldü. Mecburen on yıl kadar özel sektörde öğretmenlik yaptı. Giresun Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesidir. Edebiyat dergileri çıkarıp denemeler ve şiirler yazmaya üniversite öğrenciliğinde başladı. *Halim Şafak: Evinin Avlusuna Yağmayı Unutmuş Yağmur* (Milas Belediyesi Yayınları, 2018) adlı derleme kitabını hazırladı. *Komünizmle Mücadele Dernekleri: Türk Sağında Antikomünizmin İnşası* (İletişim Yayınları, 2016) adlı kitabının yanında Türk sağ ve politik kimlikleri üzerine çeşitli dergilerde (*Bireylikler, Birikim, Toplum ve Bilim*) ve derleme kitaplarda makaleleri var. İlknur'a eş, Kemal'e babadır.

İletişim Yayınları 3328 • Araştırma-İnceleme Dizisi 559

ISBN-13: 978-975-05-3539-0

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

I. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN İrfan Eroğlu

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK KOLAJI Büyük Doğu, Mart 1950;

Hilal, Kasım 1958; *Sebirürreşad*, Nisan 1949

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Begüm Hazar Keleş

DİZİN Berkay Üzüm, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERTUĞRUL MEŞE

Mukaddesatçı Anti-Kemalizm

İslâmcıların Atatürk
ve Cumhuriyet Algılarının
Sosyolojisi

Ömrünü
nezaketi ve özeniyle
insanı çoğaltmaya ve yaşatmaya adayan
Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	13
ÖNSÖZ	15
GİRİŞ	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	25
Mukaddesatçılık	25
Anti-Kemalizm	38
Dinî muhalefet	43
<i>İmkân muhalefeti</i>	44
<i>Dil muhalefeti</i>	45
<i>Kalbî muhalefet (buğz etmek)</i>	47
Bölüm değerlendirmesi	50
İKİNCİ BÖLÜM	
TARİKAT ANTI-KEMALİZMİNİN SOSYOLOJİSİ	53
Tarikatların sosyolojik yapıları	53
Tarikatlarda otorite ve tabiiyet	59
<i>Dinî otorite ve tipleri</i>	61
<i>Şeyh, seyyid, müşşid</i>	64
<i>Dinî otoriteye tabiiyet</i>	69
Mürit, müntesip, şakirt, fedai.....	70

<i>Tabiiyeti inşa pratikleri</i>	72
Rabıta	73
Sohbetler.....	78
Zikirler	82
Vaazlar	84
Gizlenmenin ve bilgi aktarımının sosyolojisi	88
Gizlenme biçimleri: Takiyye, kalp tekkelerinde buluşma ve gül yetiştirme	93
Gizliliğin ve sükûtin “Ezop dili”:	
Vaazlar ve sohbetler	99
Tarikatların ve dinî çevrelerin inkılaplara bakışı	102
<i>Tevekkül, sabır ve örtük hoşnutsuzluk</i>	105
<i>Açıktan destek ama örtük hoşnutsuzluk</i>	106
<i>Milliyetçi-mukaddesatçı halk kesimleri</i>	108
Tekkelerin kapanmasına dair tarikatların tutumları	109
İnkılapların müşküllerini aşmak: Gizli din eğitimleri	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİKATLARDA ANTI-KEMALİST HİSSİYAT VE FİLLER	115
Nakşibendilikte anti-Kemalizm	115
<i>Nakşibendiliğin kısa tarihi</i>	115
<i>Tarikatın öğretisi/itikadı</i>	120
<i>Cumhuriyet döneminde tarikatın ahvali</i>	124
<i>Abdülhâkim Arvasî</i>	126
Müritlerinin Arvasî algısı.....	127
Hüseyin Hilmi Işık.....	128
Necip Fazıl Kısakürek	129
Arvasî'nin inkılaplara bakışı	130
<i>Abdülaziz Bekkine</i>	132
<i>Mehmed Zahit Kotku</i>	134
<i>Süleyman Hilmi Tunahan ve Süleymancılık</i>	136
<i>Ara değerlendirme</i>	141
Nurculuk: Said Nursi ve müteşabih anti-Kemalizm	142
<i>Said Nursi'nin hayatı</i>	142
<i>Nurculuk: Metin-merkezli dinî bir hareket</i>	147
<i>Nursi'nin müteşabih anti-Kemalizmi</i>	157
<i>Ara değerlendirme</i>	164

Ticanilik: İkonoklastik anti-Kemalizm	166
<i>Ticaniliğin kısa tarihi</i>	166
<i>Kemal Pilavoğlu ve Türkiye’de Ticanilik</i>	169
<i>Ticanilikte anti-Kemalizm</i>	171
“Ezan delileri” ve ikonoklastik anti-Kemalist fiiller	174
Abdurrahman Balcı.....	174
Yusuf Özcan.....	176
Sadık Çakırtepe.....	176
Muhiddin Ertuğrul.....	177
Ara değerlendirme	188
Bölüm değerlendirmesi: Tarikatlarda üretilen zihniyet ve anti-Kemalizm	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUKADDESATÇI AYDINLARDA ANTI-KEMALİZM	195
Şeyhülislâm Mustafa Sabri: Proto-anti-Kemalizm	196
<i>Tutucu bir ulemanın hayatı</i>	196
<i>Mustafa Sabri’de anti-Kemalizmin görünümleri</i>	198
“Bağımsız devlet ziyan hilafet baki ola”	198
<i>Mukaddesatçı anti-Kemalist tarihin inşası</i>	202
<i>Kadın, fes ve anti-Kemalist yasin dili</i>	206
<i>Tahkir/tezyif edilen Türklükten istifa</i>	212
Ara değerlendirme: Proto-anti-Kemalist hiddetin ufku	216
Eşref Edip: Vulger anti-Kemalist hınç	219
<i>Bir mukaddesatçının kısa hayatı</i>	219
<i>Mukaddesatçı anti-Kemalist hıncın başlangıcı</i>	221
Sebilürreşad’da üretilen anti-Kemalizm	223
<i>Mukaddesatçı laiklik ya da zaruretten laik</i>	226
<i>1950 seçimleri: Mukaddesatçı Cumhuriyet’in kuruluşu</i>	228
<i>Gayzın mukaddesatçı lügatinde anti-Kemalizm: Kara Kitap</i>	234
Ara değerlendirme: Mukaddesatçı zihnin mezar bekçisi	236
Osman Yüksel Serdengeçti:	
Taşralı mukaddesatçı hırçınlığın anti-Kemalizmi	237
<i>Serdengeçti’nin kısa hayatı</i>	237
“Bağrı yanık Anadolu çocukları”nın anti-Kemalist hıncı ve Atatürk	239
İnkılaplara tahkîrâmiz bakış	246
Milliyetçi-mukaddesatçı cihadizm	249

<i>Mukaddesatçı tarih anlayışının zenofobik Selanik imgesi</i>	253
<i>Mukaddesatçı kadın karşıtlığı ve toplumsal hayat</i>	256
<i>Hıncın mukaddesatçı dili: Kara Kitap</i>	258
<i>Ara değerlendirme: Mukaddesatçılığın taşralı edebi</i>	260
Necip Fazıl Kısakürek: Müfrit Kemalizmden mukaddesatçı anti-Kemalizme	260
Tahavvül üstadının kısa hayatı	260
<i>Mukaddesatçı ideolocyası</i>	267
<i>Kemalizmden mukaddesatçı anti-Kemalizme</i>	270
Mukaddesatçı tarihin inşası:	
<i>Sahte kahramanlar, Mustafalar ve Kemaller faslı</i>	277
<i>Gerçek kahramanlar: Ulu hakan, vatan dostu ve dinî mazlumlar</i>	281
“Ulu hakan” II. Abdülhamid	281
“Vatan dostu” Vahdettin	282
Din mazlumları	283
<i>Suyun öte tarafı(yanı)ndan gelenler, bulanık Türkler, dönmeler</i>	284
<i>Tek Parti dönemi/“Ce.Ha.Pe.”, İnönü ve anti-Kemalist eleştiri</i>	286
<i>DP ve “ilahi lütuf” olan Menderes algısı</i>	296
<i>İmgenin gizemine sığınmak: Şiirlerde imgesel anti-Kemalizm</i>	301
<i>Put adam (er-reculü’s-sanem): Anti-Kemalizmin zirvesi</i>	304
<i>Ara değerlendirme: Anti-Kemalist mukaddesatçı Promethe</i>	307
Bölüm değerlendirmesi:	
Mukaddesatçı aydınların zihniyet yapıları ve anti-Kemalist hafızanın lügati	308
<i>Travma, mağduriyet ve hafıza ilişkisi</i>	308
<i>Aydınlar ve anti-Kemalist hafızanın mukaddesatçı lügati</i>	311
<i>Mukaddesatçı zihniyet ve pedagoji</i>	314
BEŞİNCİ BÖLÜM	
ATATÜRK’Ü KORUMA KANUNU’NDAN MUKADDESATI KORUMA KANUNU’NA	319
Dönemin siyasal ve toplumsal atmosferi	319
<i>Siyasal değişimler ve popülizmin şafağı</i>	320
<i>Dinî alana dair değişimler ve mukaddesatçı kabarış</i>	321
Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ve tartışmalar	333
<i>Kanun hazırlanması ve kabul süreci</i>	334
<i>Anayasa Komisyonu kararı ve sonrası</i>	342

Mukaddesatı Koruma Kanunu'na giden süreç	348
Mukaddesatı Koruma Kanunu teklifi tartışmaları	355
Ara değerlendirme	369
Bölüm değerlendirmesi: Mukaddesatçı rövanş	362
SONUÇ	365
Mukaddesatçı anti-Kemalist bir ideal tipe doğru	366
Mukaddesatçı anti-Kemalist akıl ve hafıza	367
Mukaddesatçı anti-Kemalist lügat	371
Mukaddesatçı anti-Kemalist güzergâhlar	373
Kemalizme rakip bir ideoloji olarak mukaddesatçı anti-Kemalizm	375
Mukaddesatçı anti-Kemalizmin mirası	377
KAYNAKÇA	385
DİZİN	415

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Akt.	Aktaran
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	Bakınız
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	Demokrat Parti
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İLEM	İlmi Etüdler Derneđi
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
Röp.	Röportaj
Söy.	Söyleşi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	ve devamı

ÖNSÖZ

Türkiye’de Mustafa Kemal Atatürk, Tek Parti dönemi ve Kemalizm konusunda mukaddesatçı çevrelerin sahip olduğu algıların sosyolojisini yapmayı amaçlayan bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’ndeki değerli hocalarımın ve ailemin desteğiyle tamamlandı. Doktora ders döneminden itibaren çay kokulu sıcacık ve nezaket dolu bir ortam sunan enstitü çalışanlarına ve kapılarını sonuna kadar açmaktan büyük keyif duyan hocalarıma çok teşekkür ederim. Çalışma boyunca desteğini esirgemeyen, çalışmamı ilgi ve titizlikle takip ederken bana özgürlük tanıyan danışmanım Prof. Dr. Fatma Acun’a, katkıları ve tavsiyeleri için Doç. Dr. İlker Aytürk’e ve cesaretlendirici samimiyeti nedeniyle Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç’a ve önerileri için de Prof. Dr. İhsan Dağı’ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın bütün aşamalarında çok değerli katkılarda bulunan ve çalışmamı her bir satırından dipnotuna kadar büyük titizlikle okuyarak öneriler yapan, entelektüel olarak cesaretlendiren ve en önemlisi de insani duyarlılığıyla hem kişisel hem de aile yaşamımda yeri doldurulamaz hocam Prof. Dr. Mustafa Yılmaz’a en derin hürmetimi sunarım. Tezin kitaba dönüştürülmesinde sabırlı yol göstericiliği, güven duygusu veren desteği, samimi dili ve düşünsel ferasetiyle in-

sanı çoğaltan ve Türkiye'deki düşünsel üretimlere yaptığı cömert katkılar için Tanıl Bora'ya çok derinden teşekkür ederim.

Hem doktora derslerine gitme hem de tezin yazılması sürecinde yaşadığım yoğunluğu benimle paylaşan, ele aldığım konuları akademik ve entelektüel bir duyarlılıkla uzun uzun tartışan çok kıymetli e im İlknur'a te ekk r n kifayetsiz kalacağını biliyorum. Bu nedenle onun benimle olan tarifi imk nsız keyifli yolculuğuna minnettarım. Ayrıca yaşamın anlamını masumiyeti ve derin i g r s yle çoğaltan ve bu süreci yaşamın üstünde bir metanet ve ho g r yle kabul eden oğlum Kemal'e varlığı için sonsuz Őukranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu, kendilerini hem milli hem de dinî değerler, aidiyetler ve hassasiyetler üzerinden tanımlayan ve milliyetçi mukaddesatçı ya da doğrudan mukaddesatçı olarak sunan çevrelerin bütün yönleriyle Kemalizme bakışı ve ürettikleri anti-Kemalizmi analiz etmektir. Mukaddesatçı çevrelerce 1940'ların ortalarından itibaren açıktan üretilmeye başlayan anti-Kemalizm günümüze kadar varlığını sürdüren, din ve yer yer milliyetçilik merkezli bir Kemalizm eleştirisidir. Bu noktada Türkiye'de üretilen akademik literatürde, mukaddesatçı anti-Kemalizm üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır. Konu hakkında yapılan çalışmalar daha çok Kemalizmi ilerici, mukaddesatçılığı ise gerici bağlamında ele almıştır. Oysaki bütün yönleriyle mukaddesatçı diye tanımlayacağımız anti-Kemalist çevreleri, kişileri ve onların takipçilerini sadece gerici olarak tanımlamak, bu çevrelerin gelenekselliklerine rağmen, taşıdıkları modernliği ve onların modern olanla kurdukları teknik temelli ilişkiyi es geçmektir. Yakından bakıldığında, mukaddesatçı çevrelerin dinî hassasiyetlerle ürettikleri anti-Kemalist eleştirilerini dillendirmek için kullandıkları araçların modern olduğu görülebilir. Çünkü nasıl ki Kemalizm ve onun ürettiği seküler modernlik uygulamaları, içinde bulunulan çağ-

dan etkilendiyse, geleneksel ve dinî olanın savunusunu yapan mukaddesatçıların söylemlerini dolaşımda tutma biçimleri de içinde olunan çağın imkânlarından etkilenmiştir.

Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla modern vatandaşlığın inşası, ulusal ve işleyen bir ekonomi, akıl ve bilimi rehber edinen birey tasarımı ve dinin bir tür özel ruhaniyet olarak kişisel alanda tecrübe edilmesi biçiminde tecelli eden modernleşme süreçlerini Türkiye, Kemalizm olarak yaşamıştır. Türkiye nüfusunun temel unsuru olan mukaddesatçılar da başlarda bu süreci tehdit olarak görmüşler ve kimi müşküller yaşamışlar ama sonra özellikle yeni basım tekniklerinin gelişmesi, okuryazarlığın artması, toplumun kültürel, dinî ve ekonomik açıdan daha homojenleşmesi gibi durumların açtığı imkânlardan faydalanmışlardır. Ancak bu çevrelerin modern olandan faydalanma biçiminin zihniyet düzeyinde değil de daha teknik düzeyde kaldığını söylemek gerekir. Vermeye çalıştığım nedenlerden dolayı bu çalışmada anti-Kemalizmi üreten mukaddesatçılık, ilericilik-gericilik bağlamında değil, bir iktidar-muhalefet ilişkisi, toplumsal ve kültürel ön kabullerin biçimlendirdiği politik söylemlerin bir mücadelesi biçiminde ele alınacaktır. Bu çalışma ile mukaddesatçı anti-Kemalizmin nasıl oluştuğu, hangi toplumsal yapılar tarafından sahiplenildiği, zihniyet dünyası ve bir iktidar ideolojisi olarak gördükleri Kemalizmi nasıl anladıkları, yorumladıkları ve bu doğrultuda nasıl ve ne türden eylemlerde buldukları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anti-Kemalizm, mukaddesatçı mahfillerde ortaya çıkan ve 1960 öncesi yıllarda işlenip geliştirilen ve bugüne yansıyan kısmen milliyetçi ve daha belirgin olarak İslâmcı bir ideolojidir. Neredeyse her gün basında birçok örneğini görebileceğimiz İslâmcı ve tarikatçı kimlik sahiplerinin ürettiği anti-Kemalist söylemler, fiiller ve bu fiillerin içeriğini dolaşımda tutanlar, Kemalizmi kendi toplumsal ve siyasal dünya tasarımlarını hayata geçirmek için engel olarak görürler. Günümüzü de belirleyen otoriter İslâmcı sağ söylem, Cumhuriyet'in seküler modernleşmesinin getirdiği bütün düşünsel, toplumsal, kültürel ve siyasal kazanımları geçersizleştirmek için Tek Parti dö-

nemi Kemalizmini, eleştiri sınırlarını da aşmaktan imtina etmeyen bir hamasetle, mevcut sorunların temeli olarak göstermek gibi popülist mukaddesatçı siyasal söylemin bütün imkânlarını kullanmaktadır. Daha çok 1945-1960 arası dönemde İslâmcılar, Cumhuriyet döneminde, rejimin yaptırımlarından kaçınmak için milliyetçilik ve muhafazakârlıkla organik ilişkileri sayesinde ürettikleri anti-Kemalizmi sanki toplumun tamamından geliyormuş gibi sunmuşlar ve dinî temelli yergilerinin devlette yaratacağı tedirginlikten sakınmak için de kendilerini mukaddesatçı olarak tanımlamışlardır. Bu süreçte mukaddesatçılar ve dinî gruplar irşat faaliyetlerinde, dergicilik temelli modern iletişim araçlarını propaganda kanalı olarak kullanarak sürdürmüşlerdir. Mukaddesatçı anti-Kemalizm, reddiyeci dinî ideolojik söylem olarak, Cumhuriyet'le hesaplaşan, yapılan inkılapları bir sapma olarak gören reaksiyoner ve anakronik İslâmcı bir zihniyeti mirası bırakmıştır. Bu mirası ortaya koymak ve analiz etmek, Türkiye'deki çatışmacı siyasal ve toplumsal hayatı açıklamak açısından anti-Kemalist düşünüş biçimini, kaynaklarını, dolaşımında tutulma şekillerini ve neden olduğu sonuçları ele almak oldukça önemlidir. Çünkü anti-Kemalizmin, siyasi ve sosyal sonuçları olan bir ideoloji olarak ortaya konulması Türkiye'deki toplumu, siyaseti ve dinî yapıları ve bunlar arasındaki organik ilişkileri anlama çabalarını kolaylaştıracaktır.

Yaşandığı dönemdeki ve sonrasına aktarılan haliyle Kemalizmin sorunları kadar muarız olan mukaddesatçılığın da sorunları vardır. Adına mukaddesatçılık dediğimiz zihinsel, toplumsal ve ideolojik yapı, daha çok Cumhuriyet öncesi dönemde ortaya çıkan İslâmcılığın, Tek Parti döneminden 1960'ların sonuna kadar kendini tanımlarken kullandığı bir adlandırmadır. Mukaddesatçılığı tanımlamak için Türkiye'de onun da içinde yer aldığı sağ siyasal kimliğe yakından bakmak gerekir. Adına Türk sağ da denilen sağ siyasal kimlik milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslâmcılıktan oluşur ve aralarında geçirgenlik olan, birbiriyle uyumlu yapılardır. Her üç kimliğin de insan sermayesi ve kültürel havzası aynı toplumsal ve kültürel çevredir;

milliyetçi, muhafazakâr ve İslâmci kişiler yeri geldiğinde, geleceği ve milli olanı kendi düşünce ve eylem repertuarlarının sermayesi olarak görür ve kullanır. Bu nedenle mukaddesatçılığı ve onun anti-Kemalizmini ortaya koymak aynı zamanda Türk sağının da analizine mütevazı bir katkı olacaktır.

Anti-Kemalizm, eski Şeyhülslâm Mustafa Sabri Efendi gibi simalar ayrı tutulursa, 1945'e dek alenileşmemiştir. Çünkü 1938'e kadar Mustafa Kemal Atatürk hayattadır. 1938-1945 arasında ise Kemalist devrimleri yapan kişilerin önemli kısmı halen görevdedir; görevde olmayanlar ise anti-Kemalist muhalefete müdahale edecek konumlarda buldukları için bu tür muhalefetin alenileşmesi önlenmiştir. Ancak, çok partili sisteme geçişle Atatürk devrimlerine karşı Nakşibendilik, Süleymançılık, Nurculuk ve Ticanilik gibi dinî grupların ve Eşref Edip, Osman Yüksel Serdengeçti ve Necip Fazıl Kısakürek vb. kişilerin ürettiği mukaddesatçı anti-Kemalist faaliyetler alenileşmeye başlar. Bu nedenle, çalışmamız 1945-1960 yılları arasında, en bilinen adı ile mukaddesatçıların ürettiği anti-Kemalizmin ortaya konulması ve bu zihniyetin sosyolojisini konu alır. Türkiye'deki siyasal hayatı anlamak açısından Kemalizmi çalışmak ne kadar önemliyse, muarız ideoloji halini alan ve siyasal dünyayı bugüne değin belirleyen anti-Kemalizmi çalışmak da o kadar önemlidir. Bu çalışmada bir Kemalizm anlatısı inşa edilmeyecek, daha çok mukaddesatçıların Kemalizm ve Mustafa Kemal Atatürk algısının ne olduğu, nasıl, ne şekilde ve hangi araçlar/yapılar üzerinden oluştuğu sosyolojik olarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Mukaddesatçıların ürettiği metinlerde anti-Kemalist içerikli eleştirilere anti-entelektüalizmin hâkimiyeti açıkça gözlenebilir. Üretilen eleştirilerin içeriği, entelektüel olmaktan ziyade, amacı iktidara sahip olmak ve temelinde ise geleneksel toplumsal habitusların kaybindan kaynaklanan hincin, duyguların ve kaybedildiği düşünülenlerin yasını telafi etme istek ve arzularıdır. Mukaddesatçı anti-Kemalizmin eleştirdiği dönem, açığtan Tek Parti dönemi CHP'si ve onun ideolojisi olan Kemalizm, kişisi ise İsmet İnönü'dür. Ancak mukaddesatçı anti-Kemalist

eleştirinin zahir yönünün yanında bir de bätını yönü vardır. Esas bu yön, anti-Kemalizmin özüdür. Bu öz, Kemalizm adı altında yapılan bütün modernleşme uygulamalarının kahir ekseriyetinin reddidir. Bu nedenle yapılan anti-Kemalist mukaddesatçı eleştirinin nesnesi olarak CHP ve İnönü seçilmiş olsa da, bu paravan bir eleştiridir; asıl Mustafa Kemal Atatürk ve onun adıyla anılan modern sekülerlik uygulamalarının tamamı eleştirinin nesnesidir. Bu eleştirinin milliyetçi ve mukaddesatçı bir kisvede yapılmasıysa Cumhuriyet modernleşmesine yönelik İslâmcı reddiyeyi örtmek ve maskelemektir. İslâmcıların bunu yapmalarındaki temel amaç, Tek Parti döneminde yaşadıklarını bir mağduriyet, mazlumiyet ve ötelenme duygusu içinde okumaları sonucunda Cumhuriyet'e ve Kemalizme olan muhalefetlerini meşrulaştırmak ve ürettikleri anti-Kemalist hafızanın haklılığına delil olarak kullanmaktır.

Anti-Kemalizmin ürettiği birey, en az muarız Kemalizmin bireyi kadar itaatkâr, otoriter ama ondan ayrı olarak geleneksel, dindar ve geleceği geçmişin değerleri üzerine kuran ve zamanın ruhuyla, mukaddesatından aldığı güçle kavga eden anakronik bir zihniyete sahiptir. Bu zihin yapısı, bireyi, geleneksel bağların (din, etnik köken, gelenek vb. sembol ve anlamların) daha çok bağıslı yapmaktadır ve Tanzimat'tan beridir devam eden ve Cumhuriyet'le hız kazanan modernleşmenin eğitim-öğretim-Medeni Kanun gibi kazanımlarından uzak tutar. Bu durum tartışmalı da olsa Kemalizmle üretilmeye çalışılan ve geçmişten devralınan otoriter zihniyet kodlarının, bireyi ve toplumu özgürleştirici ve demokratikleştirici yönde kırılmasına mukaddesatçı karşı çıkışı içerir. Bu cümleden hareketle, bu çalışmanın bir Kemalizm savunusu ya da tartışması olmadığını da belirtmeliyim. Yapmayı umduğum şey, Kemalizmin hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında muarız olan mukaddesatçı ve özelde de İslâmcı muhayyilede neden, nasıl ve ne biçimde değerlendirildiği ve bunun sonraki kuşaklara nasıl bir düşünsel, psikolojik, sosyolojik ve siyasal içerikle aktarıldığı ve bunun siyasal sonuçlarıdır. Bu amaçla konu hakkındaki hatırat, kitap, dergi, gazete ve arşiv kaynaklarından hareketle Tür-

kiye’de üretilen mukaddesatçı anti-Kemalizmi tarihsel, siyasal ve sosyolojik boyutlarıyla ortaya koyabilmek için bu kitapta, şu soruların cevabını aramaya çalışacağım:

- Bugünlerde daha çok İslâmcılık biçiminde kullanılsa da Cumhuriyet döneminde mukaddesatçılık olarak adlandırılan siyasal kimliğin ortaya çıktığı koşullar ve bu kimliğin diğer kimliklerle olan etkileşimi nedir? Mukaddesatçılık yani İslâmcılık ürettiği fiillerin olası sonuçlarından ürktüğü zamanlar mı “Mukaddesatçı Türk” gibi söylemlerle milliyetçiliği hatırlamıştır?
- Mukaddesatçılık, gizli biçimde varlığını sürdüren ve dinî muhalefet üreten tarikat şeyhleri gibi kimi kanaat önderlerinin vaazlarında, kurdukları sohbet halkalarında nasıl üretilmiş ve müntesip yazar ve aydın çevreleri ile fikirlerine nasıl görünürlük kazandırmıştır? Kemalizm, İslâmcı eğilimleri olan kişiler ve dinî gruplar tarafından nasıl ve niçin eleştirel bir biçimde alınılmış ve değerlendirilmiştir? Anti-Kemalizm, mukaddesatçı çevrelerin Kemalizme rakip bir ideolojisi midir? Bu ideolojinin üretilmesine Nakşilik, Süleymancılık, Nurculuk ve Ticanilik gibi tarikatların katkıları nelerdir?
- Anti-Kemalizmin üretilmesine katkı yapan kişiler arasında yer alan Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Said Nursi, Eşref Edip, Osman Yüksel Serdengeçti ve Necip Fazıl Kısakürek gibi kişilerin ürettiği metinlerin içeriği analiz edildiğinde, bir zihniyet ve dinî muhalefet biçimi olarak anti-Kemalizm ortaya konulabilir mi? Bu konuda anti-Kemalist bir ideal tipe ulaşılabilir mi? Anti-Kemalizmin içeriğini oluşturan dinî temelli mukaddesatçılığın Kemalizm suçlamaları daha çok laiklik uygulamaları üzerinden işlemişse, üretilen anti-Kemalist külliyata bakıldığında neden Kemalizmin kahir ekseriyetinin yani Cumhuriyet’in reddiyesi söz konusudur?
- Atatürk’ün manevi şahsına ve heykellerine saldırılar sonucu çıkarılan 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suç-

lar Hakkında Kanun'u anti-Kemalizmin siyasal ve toplumsal bir yansıması mıdır? 1958'de TCK'ya iki madde eklenmesini içeren kanun teklifinin, "Mukaddesatı Koruma Kanunu" biçiminde TBMM'ye verilmesi, 5816 sayılı Kanun'a mukaddesatçıların siyasal rövansı mıdır?

Günümüz siyasal konjonktürünü dikkate aldığımızda, Kemalizm algısını, yani anti-Kemalizmi çalışmak hem akademik hem de siyasal konumlanışı ya da konumlanışa savrulma riskini de beraberinde getiriyor. Bu risklerin farkında olunarak yapılan bu disiplinlerarası çalışmada tarih, siyaset, sosyoloji, psikoloji ve dinî alana dair bilgilerin ulaşılabilen yekûnu kullanılarak Türkiye'deki anti-Kemalist ideolojinin söylem analizi yapılacaktır. Söylem, sadece dilsel iletinin içeriğini değil, onu dile getireni, otoritesini, dinleyiciyi ve amacını, cari olduğu zaman dilimini ve kendini sahiplenen gruplarla diğer gruplar arasındaki ilişkileri, fikirleri, bilgileri ve tüm insani boyutları içerir. Bu nedenle sosyal bilimlere konu olan bütün arşiv malzemeleri söylemdir. Sosyolojik olarak bireyler söylemler evrenine doğar ve sonra o evreni kendi iştiyakları doğrultusunda geliştirirler. Bu nedenle söylem, insanın kendini kurduğu ve eylemde bulunduğu anlamı inşa ederken, onu pasif alıcı, dinleyici ve okuyucu olmaktan çıkarır ve failleştirir. Söylem analizi ise dili, o dilin düz ve çağrışımsal/maksatlı boyutlarını keşfetme umuduyla zihniyet kalıplarını açığa çıkarmayı amaç edinir. Bu nedenle söylem analizi dildeki "göstergeler"den daha çok "gösterenler" in ilişki kümelerinin ideolojik olduğunun bilinciyle söylemleri tarihsel süreçte oluşturulmuş, esnek biçimde yapılandırılmış kavramlar, temalar, ilgiler ve dile getirilme türlerinin bileşimi olarak ele alır ve içinde bulunulan toplumsal ve siyasal bağlamların, otorite ilişkilerinin, kimlik oluşturuçu ilgilerin inşa edildiği entelektüel şablonları ortaya koymayı hedefler. Söylem analizi refleksiviteye bağlı olarak hem eleştiriye hem de özeleştiriyeye açık bir analizdir. Söylem analizi ile toplumdaki güç ilişkilerini, toplumun ve kültürün tarihselliğini, zihniyetini ve edinilmiş bilgi kalıplarını ve bu kalıplara ya-

pılan ideolojik müdahaleyi görünür kılmayı sağlar.¹ Bu nedenle mukaddesatçı anti-Kemalizm açıktan yürütülen Ticani eylemleri ve kimi açık metinler dışında, daha çok metinlere gömülü iktidar talep eden dinî muhalefet biçimi ve söylemi olduğu için bu külliyyatın söylem analizi ile değerlendirilmesi metodolojik bir zorunluluktur.

1 Roger Chartier, *Yeniden Geçmiş*, çev. Lale Arslan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998; Edibe Sözen, *Söylem*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 117-120, 159-160; Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Birey Yayınları, İstanbul, 1999, s. 46 vd.